

არაბები და მათი წვლილი მსოფლიო უცდურაში

გიორგი ლოპხანიძე

არაბებს, ჩვეულებრივ, სემიტურ მოდგმას მიაკუთვნებენ. სემიტური ან სემური მოდგმა პირობითი სახელწოდებაა და სათავეს იღებს ბიბლიური სემის სახელიდან. ტერმინი XVIII საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს შემოიტანეს გერმანელმა მეცნიერებმა ა. ლ. შლოცერმა და ი. ჰ. ეიხჰორნმა, რათა მისით აღენიშნათ ხალხები, რომლებიც ხასიათდებოდნენ ერთნაირი სტრუქტურის ენით, განსახლების საერთო არეალითა და მატერიალური ყოფა-ცხოვრების მეტ-ნაკლებად მსგავსი წესით.

ყველაზე უფრო გავრცელებული შეხედულების მიხედვით, ძვ.წ. IV ათასწლეულის ბოლოსა და III ასწლეულის დასაწყისისათვის, ენობრივი თვალსაზრისით, სემიტები ორ შედარებით დიდ ჯგუფად გაიყვნენ: *აღმოსავლურ და დასავლურ ჯგუფებად*.

აღმოსავლური (ჩრდილო-აღმოსავლური ჯგუფი) თავდაპირველად მოსახლეობდა სამხრეთ შუამდინარეთის ჩრდილოეთ ნაწილში, სადაც ისინი ძვ. წ. III ათასწლეულში აქტიურად ერეოდნენ შუმერებში. ეს ჯგუფი ლაპარაკობდა აქადურ ენაზე. ამავე ათასწლეულის შუა ხანებში აქადელები აღწევნენ შუამდინარეთის სამხრეთ ნაწილში და მალე სემიტთა ჩრდილო-აღმოსავლური ჯგუფის ენა განდევნის შუმერულს.

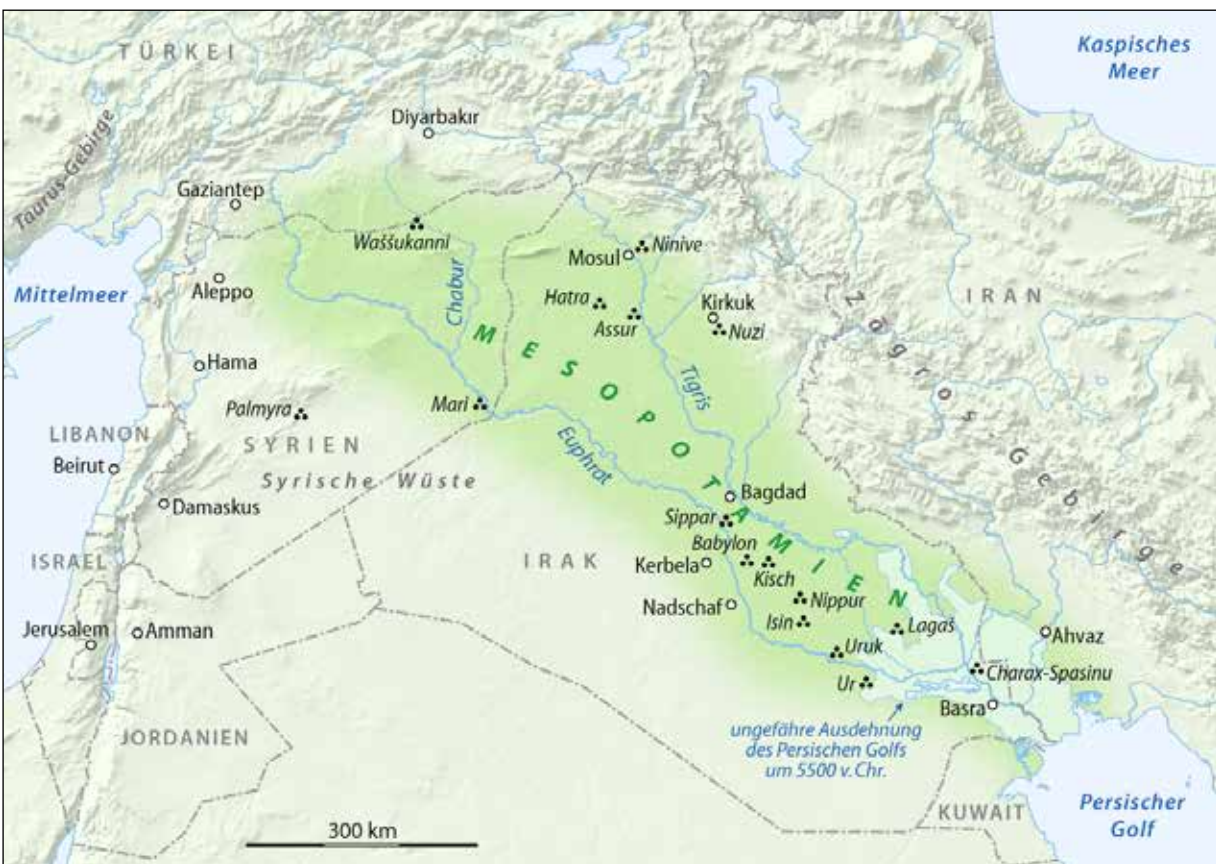
სემიტების *დასავლური ჯგუფი*, თავის მხრივ, იყოფოდა ორ ან სამ ქვეჯგუფად. ერთი მათგანი, *ჩრდილო-დასავლური ქვეჯგუფი*, დასახლდა ქანაანში (ისრაელში), სირიასა და

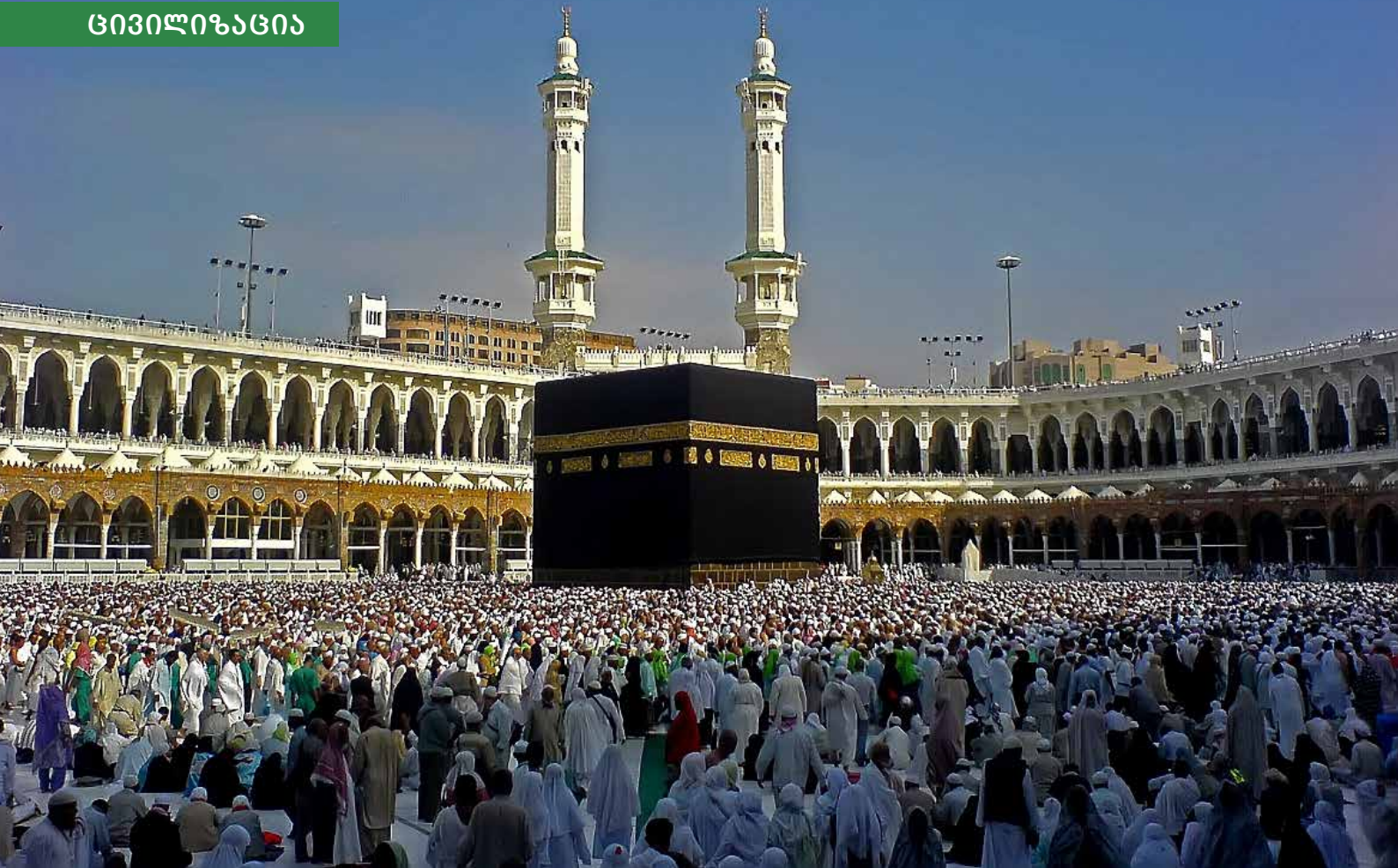
მესოპოტამიის ჩრდილოეთში. გადასახლება ორ ძირითად ტალღად მოხდა. ამ ჯგუფის პირველი ცნობილი წარმომადგენლები იყვნენ (ძვ.წ. III ს.) ამორეველნი, შემდგომ – ფინიკიელები, ხოლო ახ. წ. II ს. ბოლო ხანებიდან – უკვე ებრაელები და ებრაელთა განსაკუთრებული ქვეჯგუფი – არამეელები. არამეელთა ცალკეულმა ტომებმა შეაღწიეს მესოპოტამიის სამხრეთში (ქალდეაში) და მდინარე ტიგროსის მეორე მხარესაც კი გადავიდნენ.

მეორე, სამხრეთ-სემიტური ქვეჯგუფი ძვ. წ. II საუკუნის მეორე ნახევარში სახლობდა არაბეთის ნახევარკუნძულზე. ამ დროისათვის არაბეთის ნახევარკუნძულის სამხრეთ ნაწილში ცხოვრობდნენ სემიტთა უძველესი სახელმწიფოების – მაინების, საბელეების, კატაბანელების და ჰადრამაუთელების წარმომადგენლები. სამხრეთ-სემიტური ჯგუფის აღმოსავლურ ქვეჯგუფს კი ჩვენი წელთაღრიცხვის II-I საუკუნეებში ლიპიანები, სამუდეველები და სხვა ტომები შეადგენდნენ, რომლებიც არა უგვიანეს ახ. წ. I საუკუნისა „არაბების“ სახელით გაერთიანდნენ.

მუჰამადის შესვლა მექაში და კერპების განადგურება (უცნობი ავტორი, XIX ს.)

ქააბას ტაძარი მექაში

ამ დროისათვის ჩრდილო არაბეთში მცხოვრები არაბული ტომები ქმნიან კარგად განვითარებულ და აყვავებულ ქალაქ-სახელმწიფოებს, ხოლო ნახევარკუნძულის ჩრდილოეთ ნაწილში ძირითადად მომთაბარე არაბი ბედუინები სახლობენ.

დაახლოებით I საუკუნიდან არაბეთის ნახევარკუნძულის ჩრდილოეთ ნაწილში იქმნება თადმურის (პალმირას), ნაბატეის, ლიჰიანელების, დასანელებისა და ლაჰმიდების სახელმწიფოები.

აღმოსავლეთ და ჩრდილოეთ არაბებს შორის კავშირი მყარდება დასავლეთ არაბეთის საქარავნო-სავაჭრო გზათა მეოხებით, რომლებიც ჰიჯაზის მხარეზე გადიოდა. ამ რეგიონის მცხოვრებლები ლაჰარაკობდნენ არაბულად და საკუთარ წარმომავლობას უკავშირებდნენ იბრაჰიმის (ბიბლიური აბრაამის) შვილს, ისმაილს, ან ნუჰის (ბიბლიური ნოეს) შვილიშვილს – ნუკტანს.

ქააბასა და შავი ქვის გამოსახულება, XVI ს.

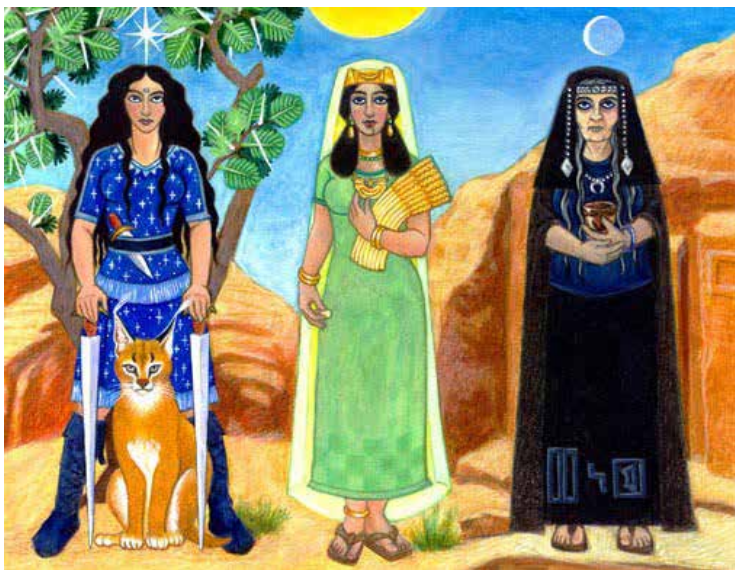
ჰიჯაზის მხარეში იყო რამდენიმე მნიშვნელოვანი და კარგად განვითარებული ქალაქი. ერთ-ერთი მათგანში, მექაში, მდებარეობდა ქააბას ტაძარი, სადაც ინახებოდა არაბული ტომების კერპები. ქააბას (არაბულად კუბი) ტაძრის აგებას ტრადიციულად უკავშირებენ იბრაჰიმს (ბიბლიურ აბრაამს), აქ ჯერ კიდევ წარმართული ხანიდან ინახებოდა კუბის ფორმის მეტეორული შავი ქვა (ალ-ჰაჯარ ალ-სავად), რომელმაც მოგვიანებით, ის-

ლამის გავრცელების შემდგომ, სრულიად განსაკუთრებული რელიგიური დატვირთვა შეიძინა.

რაც შეეხება ისლამამდელ ეპოქას, რომელსაც ისლამის შემდგომ წყაროებში „ჯაჰილიის“ (ანუ უმეცრების) ხანად მოიხსენიებენ, იმ დროს არაბთა დიდი ნაწილი წარმართი იყო, გარდა ზოგი ტომისა, რომლებიც იუდეველობას ან ქრისტიანობას აღიარებდნენ.

წარმართი არაბების უმთავრეს სალოცავს კი, როგორც უკვე ითქვა, ქააბას ტაძარი წარმოადგენდა, სადაც 365 კერპი იყო დასვენებული. წელიწადში ორჯერ, გაზაფხულზე და შემოდგომაზე, არაბული ტომები თავს იყრიდნენ თავიანთი კერპების სავანეში და აქ იმართებოდა დიდი ბაზრობა, რომელსაც უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა არაბულ ტომთა კავშირის შენარჩუნებისა და მათში ინფორმაციისა თუ მატერიალური დოვლათის გაცვლის თვალსაზრისით.

ცხადია, მრავალფეროვანი იყო წარმართული არაბული ტომების ღვთაებათა პანთეონიც, მათი რელიგიური რწმენა-წარმოდგენები კი მოიცავდა ანიმიზმის, ტოტემიზმისა და სხვა პირველყოფილი და პრიმიტიული რელიგიების ეკლექტიურად შერეულ ელემენტებს. გავრცელებული იყო სულთა და, განსაკუთრებით, გარდაცვლილ წინაპართა სულების თაყვანისცემა.

სამი ქალღმერთი: ალ-ლათი, ალ-მანათი და ალ-უზა

ანიმიზმი – ადამიანის რელიგიური ცნობიერების საწყის ეტაპზე ბუნების ძალთა გაღმერთება და თაყვანისცემა. დღემდე შემორჩენილი ზოგიერთ აბორიგენულ ხალხში.

ტოტემიზმი – ანიმიზმთან დაკავშირებული რელიგიური პრაქტიკა ბუნების რომელიმე საგნის ან მოვლენის გამოცხადება ადამიანთა გარკვეული (ძირითადად სისხლისმიერი ან ტომობრივინატესაობის ნიშნით გაერთიანებული) ჯგუფის წინაპრად და მფარველად, რასაც ტოტემი ეწოდება. ტოტემიზმი ტოტემის თაყვანისცემაა.

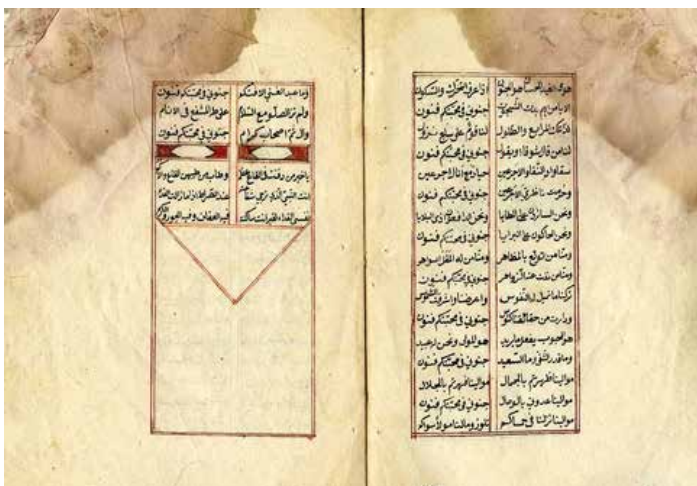

მთავარანგელოზი ჯიბრაილი ეცხადება მუჰამადს, XIV ს. ხელნაწერის ილუსტრაცია

მულაკები ქართულადც არის თარგმნილი პროფესორ ნანა ფურცელაძის მიერ და ქართველ მკითხველს შეუძლია ამ ლექსების მშვენიერებას მშობლიურ ენაზე გაცნოს.

შედარებით ძლიერ ღვთაებებად ითვლებოდა სამი ქალღმერთი: ალ-ლათი, ალ-მანათი და ალ-უზზა, რომელთაც მამაკაცური წარმართული ღვთაების ალ-ლაჰის ასულებად მიიჩნევდნენ.

წარმართ არაბებში მოქმედებდა დაუნერეელი ზნეობრივი კოდექსი, ე. წ. „მურუვვათი“ („ვაჟკაცობა“), რომელიც, ერთი მხრივ, ეფუძნებოდა პირველყოფილი გვაროვნულ-თემური წყობილების ჩამოყალიბებულ წესებს, ხოლო მეორე მხრივ – უდაბნოში მცხოვრები ტომების მორალურ წარმოდგენებს.

მულაკი

წარმართი არაბები დიდად აფასებდნენ ადამიანის პოეტურ ნიჭს და ბაზრობებისას იმართებოდა თავისებური პოეტური შეჯიბრებანი, რომლის გამარჯვებულთა ნიმუშებსაც ტრადიციულად ქააბას ტაძრის კედლებზე ჰკიდებდნენ. ამ ნიმუშების ჩვენამდე მოღწეული ნაწილი, რომლებიც ცნობილია „მულაკების“ (არაბ. ჩამოკიდებულნი) სახელით, მსოფლიო პოეტური საგანძურის ნაწილად ითვლება.

სალიტერატურო (კლასიკური) არაბული ენის საფუძველს, მულაკებთან ერთად და უპირველესად, ქმნის საღვთო წიგნი – ყურანი,

რომელიც დღევანდლამდე არაბთა არა მხოლოდ ენობრივი, არამედ იდეოლოგიური ერთიანობის უმყარეს საფუძველს წარმოადგენს. ყურანი იმ ღვთაებრივ გამოცხადებათა კრებულია, რომელიც 610 წლიდან 632 წლის შუალედში პერიოდულად ზეგარდმოველინებოდა წინასწარმეტყველ მუჰამადს (570-633). მექაში, ბანი ჰაშიმის არაბულ ტომში დაბადებული და ობლად გაზრდილი ბიჭი მსოფლიოს ერთ-ერთი უდიდესი და უძლიერესი რელიგიის – ისლამის მქადაგებელი და ფუძემდებელი გახდა.

ისლამმა ჯერ დაქსაქსული არაბული ტომები გააერთიანა, ხოლო მოგვიანებით ხელი შეუწყო მათ ექსპანსიას ერთიანი სახელმწიფოს ფარგლებში, რომლის საზღვრებიც შუა საუკუნეებში მკვეთრად გასცდა არაბეთის ნახევარკუნძულის ფარგლებს და ესპანეთში, ევროპის მისადგომებამდე, ხოლო ჩრდილო აფრიკისა და სამხრეთ-დასავლეთ აზიის გავლით ინდოეთამდე მივიდა.

არაბულ-მუსლიმური ექსპანსიის დასაწყისისათვის ეთნონიმი „არაბი“ თანდათანობით იქცა არაბული წარმოშობის ტომთა აღმნიშვნელად. ხოლო იმის მიუხედავად, რომ თავიდან ამ ექსპანსიაში ძირითადად ბედუინები მონაწილეობდნენ, მოგვიანებით ის ქალაქად მცხოვრები, განათლებული ადამიანების მეშვეობით ხორციელდებოდა.

არაბთა მიგრაციამ გამოიწვია არაბული ენის ფართოდ გავრცელება და არაბული გახდა ძირითადი ენა ერაყიდან მაროკომდე, არა მხოლოდ ისლამის აღმსარებელთათვის, არამედ ამ ტერიტორიაზე მცხოვრები იუდეველებისა და ქრისტიანებისთვისაც. ჩრდილო აფრიკისა და ახლო აღმოსავლეთის მოსახლეობა თანდათანობით „არაბიზირდა“, ამ სიტყვის ფართო მნიშვნელობით.

ყურანი

ამ მიზეზის გამო არაბულ-მუსლიმური სახალიფოს საზღვრებში VII-XII საუკუნეებში იქმნება უმდიდრესი არაბული ლიტერატურის გამორჩეული ნიმუშები, ითარგმნება იმდროინდელი მეცნიერების მიღწევები სხვადასხვა, ძირითადად, ბერძნული და ლათინური ენებიდან, რომელთაც არაბი მეცნიერები, თავის მხრივ, ახალ და უაღრესად ფასეულ დაკვირვებებს ამატებენ. იწერება იურიდიული კოდექსები და ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტრაქტატები. განსაკუთრებულად ვითარდება ასტრონომია, მედიცინა, გეოგრაფია, ისტორია და მათემატიკა.

VIII საუკუნიდან არაბულ-მუსლიმური სულიერ-ინტელექტუალური ცენტრი ხდება სახალიფოს იმჟამინდელი დედაქალაქი ბაღდადი.

„არაბული ოქროს ხანა“, რომელმაც თავის მწვერვალს ხალიფა ჰარუნ არ-რაშიდის (763-809) ზეობისას მიაღწია, აბასიანთა დინასტიის (750-1258) მმართველობის პერიოდს ემთხვევა. ამ

სიტყვა ბაღდადის ეტიმოლოგიის შესახებ რამდენიმე ვერსია არსებობს, ეს ქალაქი ჯერ კიდევ ჩვენს ნელთალრიცხვამდე X საუკუნეში იხსენიება ასურულ წარწერებსა და ასევე მეფე ნაბუქოდონოსორის (ძვ.წ. VI ს.) ბეჭედდასმული თიხის ბაბილონურ წარწერებში. ყველაზე სწორი ჩანს ვერსია, რომლის თანახმადაც სიტყვა „ბაღდადი“ მომდინარეობს საშუალო სპარსული „ბაგა დადა“-დან და ნიშნავს „ღვთით ბოძებულს“, ნაკლებად სარწმუნოა მეორე ეტიმოლოგია, რომლის თანახმადაც, „ბაღ (ე) დად“ ახალი სპარსულის „სამართლის ბაღს“ ნიშნავს. ძველი ქალაქის ახალი სიციცხლე იწყება აბასიანთა ხალიფა აბუ ჯაფარ აბდ ალ-ლაჰ იბნ მუჰამად ალ-მანსურის ზეობის ხანიდან (754-775). მან 762 წელს პრაქტიკულად ხელახლა დააფუძნა და შემდეგ ყველანაირად გაამშვენიერა ქალაქი, რომელსაც „დარ ას-სალამი“, ანუ მშვიდობის სახლი, მშვიდობის სამკვიდრო უწოდა და სახალიფოს დედაქალაქი და პოლიტიკური მმართველობის ცენტრი აბასიანთა წინა ხალიფის მიერ არჩეული ქუფიდან ბაღდადში, გადაიტანა, რომელსაც, ოფიციალური არაბული დასახელების მიუხედავად, მაინც ყველა ძველი სახელით მოიხსენიებდა.

„ქალილასა და დამნას წიგნის“ ეს არაბული ვერსია ქართულად ბოლო ხანებამდე არ იყო თარგმნილი. ის ჩვენში 2002 წელს გამოიცა და არაბულიდან თარგმნა ამ წერილის ავტორმა, გიორგი ლობჯანიძემ.

„ქილილა და დამნას“ არაბული მინიატურა

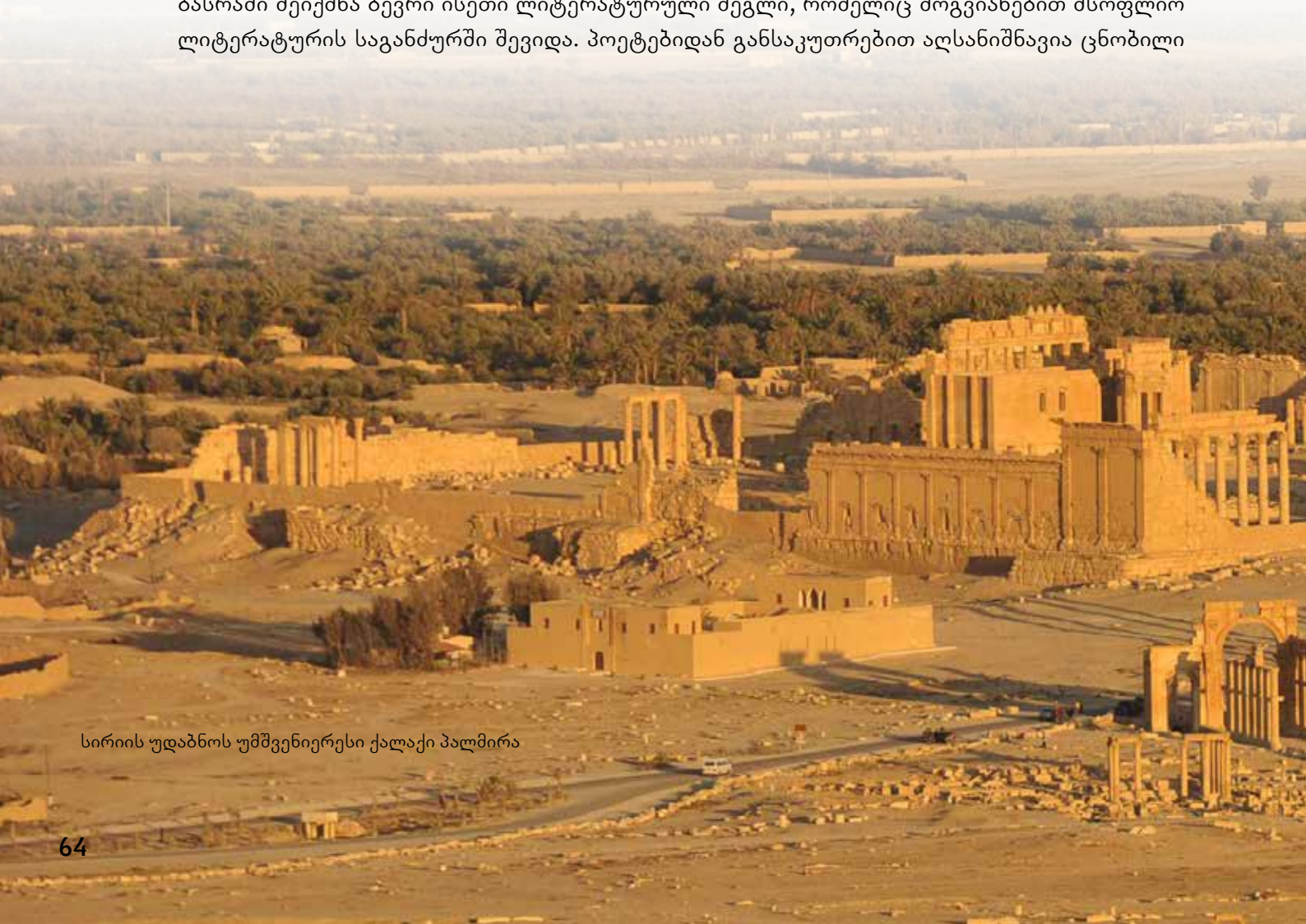

პოეტი აბუ ნუვასი

ბასრაში შეიქმნა ბევრი ისეთი ლიტერატურული ძეგლი, რომელიც მოგვიანებით მსოფლიო ლიტერატურის საგანძურში შევიდა. პოეტებიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია ცნობილი

დროს დაარსდა თავისებური მეცნიერებათა აკადემია „ბაით ალ-ჰიქმა“ – „სიბრძნის სახლი“, რომელიც იმ პერიოდისათვის უდიდეს ბიბლიოთეკასა და ობსერვატორიასაც მოიცავდა. აქ დაიწყო ქალაქის წარმოება და აღმოსავლეთში პირველად გაიხსნა საავადმყოფოები და აფთიაქები. „ბაით ალ-ჰიქმაში“ გაცხოველებული მთარგმნელობითი პროცესი მიმდინარეობდა და ძველბერძნულ და რომაულ ტრაქტატებს არაბულად თარგმნიდნენ არაბი და არაარაბი მწიგნობრები, რომელთაც არაბული ენა აერთიანებდათ. ამ ქალაქში მოღვაწეობდნენ ექიმი არ-რაზი, გეოგრაფი ალ-იაყუთი, ისტორიკოსი ალ-მასყუდი, მოგზაური იბნ ფადლანი, ფილოსოფოსები – ალ-ქინდი და ალ-ფარაბი.

ერაყში არაბული ლიტერატურის აღმავლობა ბაღდადის ხალიფატის პირველ პერიოდს (VIII-X სს) ემთხვევა. ამ დროს აქ, ძირითადად, სამ ქალაქში – ბაღდადში, ქუფასა და

სირიის უდაბნოს უმშვენიერესი ქალაქი პალმირა

ჰედონისტი ლირიკოსი, „ღვინის მეხოტბე“ აბუ ნუვასი (გარდ. 813), რომელიც დიდად მიღებული და დაფასებული იყო ხალიფა ჰარუნ არ-რაშიდის კარზე.

ამავე პერიოდში ითარგმნა საშუალო სპარსულიდან ინდური ნარმომავლობის არაკების კრებული „ქილილა და დამანა“ – „ნიგნი ქალილასა და დიმნასი“. თარგმანის ავტორი იბნ ალ-მუკაფა სამართლიანად ითვლება არაბული სიტყვაკაზმული ხელოვნების ნამდვილ დიდოსტატად.

უნდა აღინიშნოს, რომ თუკი არაბი ბედუინები არაბეთის ნახევარკუნძულზე, ძირითადად, პოეზიით იყვნენ სახელგანთქმულნი, ბაღდადის დაარსების შემდგომ არაბულ-მუსლიმურ სახალიფოში უმთავრესად მეცნიერება განვითარდა. ჯერ ერთი, აქ ჩამოყალიბდა ყურანის ეგზეგეტიკის, ანუ საღვთო წერილის განმარტების სხვადასხვა მიმართულება, რომელთა საქმიანობაც ეფუძნებოდა არაბული ენის, ფილოსოფიის, სამართალმცოდნეობის, თეოლოგიის ნაირგვარი ასპექტით შესწავლასა და კვლევა-ძიებას. პარალელურად, არნახული ტემპით ვითარდებოდა ზუსტი და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებანიც.

ალ-რაზი მკურნალობს ავადმყოფს, 1250-1260წწ.-ის ევროპული ნახატი

არაბული კალიგრაფიის ნიმუში

შთამომავალთათვის უმნიშვნელოვანესი აღმოჩნდა ამ ეპოქის გეოგრაფების ნაშრომები, რომელთაც დანვრილებით ასახეს და შემოინახეს მაშინდელი მსოფლიოს ტოპოგრაფიული და ეთნიკური მახასიათებლები.

არაბულმა ასტრონომიამ გვაჩუქა ისეთი ტერმინები, როგორცაა: ზენიტი, ნადირი და აზიმუტი. არაბულია სიტყვა ალგებრა, ხოლო ქიმიაში იმ პერიოდშივე აღინერა ისეთი პროცესები, როგორცაა: დისტილაცია, სუბლიმაცია, კალცინირება და ფილტრაცია. თანამედროვე ქიმიკოსები

ჯერ კიდევ იყენებენ ზოგ არაბულ ქიმიურ საზომსა და საწყაოს.

არაბთა წარმატებები განათლებასა და მეცნიერებაში ევროპელებს შეუმჩნეველი არ დარჩენიათ. IX-XIII საუკუნეებში მაშინდელი ევროპის გამოჩენილი მეცნიერები არაერთგზის სტუმრობდნენ არაბულ საგანმანათლებლო ცენტრებს ანდა ეცნობოდნენ და გულისყურით სწავლობდნენ მათ ნაშრომებს. ალ-ლაზალის, იბნ სინასა და სხვა არაბ სწავლულთა სახელები გვიანი შუა საუკუნეებისა და აღორძინების ხანის ევროპაში კლასიკურად იქნა აღიარებული. არაბებს უმნიშვნელოვანესი წვლილი მიუძღვით სამხედრო საქმის, ქიმიის, ასტრონომიის, მათემატიკის, გეომეტრიისა და სოციოლოგიის სფეროებში. მე-

დიცინაში კი დღემდე ხელმძღვანელობენ ავიცენას – აბუ ალი იბნ სინას – ტრაქტატებით, რომელმაც პირველად აღწერა ადამიანის ანატომია და შინაგანი ორგანოები.

არაბთა სამხედრო ტექნიკამ, ციფრებმა, საათმა, ასტროლაბმა, პარფიუმერიამ და სააფთიაქო საქმემ ძირეულად შეცვალა ევროპელთა ყოფა-ცხოვრების მრავალი მნიშვნელოვანი ასპექტი.

არაბებს უკავშირებენ საყოფაცხოვრებო კულტურის ბევრ ელემენტს, რის გარეშეც დღევანდელი ცივილიზაციის არსებობა, უბრალოდ, წარმოუდგენელი გვეჩვენება. მაგალითად, სწორედ არაბებმა შემოიტანეს და დაამკვიდრეს ევროპაში ყავის სმა, რაც სხვადასხვა არაბულ ტომში ტრადიციულად იყო

არაბი მეცნიერები ბაღდადის ბიბლიოთეკაში, 1237

მიღებული. მუსლიმურ აღმოსავლეთსვე უნდა უმაღლოდეს შუა საუკუნეების მსოფლიო, მაგალითად, აბანოს კულტის არნახულ გავრცელებას.

ეს ყველაფერი, ხშირად მერე გამდიდრებული და დამუშავებული სახით, ევროპიდან აღწევდა არაბულ ქვეყნებში და ამ დიდი ურთიერთგაცვლის შედეგია, არსებითად, დღევანდელი ტექნიკური და ტექნოლოგიური აღმავლობა, რომელშიც უკვე აღმოსავლელსაც და დასავლელსაც – ყველას თანაბრად მიუძღვის წვლილი.

აბუ ალი იბნ სინა – ავიცენა

